

Kokonaisuutena Ulla Vanhatalon väitöskirja antaa uutta tietoa semantiikan tutkimisen metodeista: teoreettiselle semantiikalle synonymiasta ja käytännönläheisemmälle sanastontutkimukselle usean sanaryhmän merkityksistä. Olisin odottanut enemmän ohjeita kyselytestin laatimiseen, kun kerran kyseessä on metodia edistävä tutkimus. Myös ilman tällaista osiota kirjasta on kuitenkin hyötyä jokaiselle, joka aikoo käyttää kyselytestejä omassa tutkimuksessaan.

Vanhatalon kirjasta näkyy selvästi kirjoittajan huolestuneisuus semantiikan ja leksikografian kohtalosta nykyisessä tietoyhteiskunnassa: uutta tietoa tulee paljon, mutta sen saaminen sellaiseen muotoon, että myös kielen syntyperäinen tai ei-syntyperäinen käyttäjä voisi päästä siihen käsiksi esimerkiksi sanakirjan avulla, on ihan eri asia. Laina on palautettava: kielenkäyttäjän intuiot, jotka on saatu kyselytestien

avulla, on saatava systemaattisessa, mutta ei liian monimutkaisessa muodossa takaisin maallikon käyttöön. Toivottavasti uusi uljas sanakirja on hyvä malli sellaiseen palautukseen. ■

RENATE PAJUSALU

Sähköposti: *renate.pajusalu@ut.ee*

LÄHTEET

- CRUSE, D. A. 1986: *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JANTUNEN, JARMO H. 2001: »Tärkeä seikka» ja »keskeinen kysymys»: Mitä korpuslingvistinen analyysi paljastaa lähisynonyymeistä? – *Virittäjä* 105 s. 170–192.
- RAUKKO, JARNO 2002: Pitämisen polysemia: miten koehenkilöt hahmottavat *pitää*-verbin merkitystyyppejä. – *Virittäjä* 106 s. 354–374.

VANHOJA ETYMOLOGIOITA UUSISSA KANSISSA

Kaisa Häkkinen *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY 2004. 1633 s. ISBN 951-0-27108-X.

Kaisa Häkkisen *Nykysuomen etymologinen sanakirja* on kolmas mittava suomalainen etymologinen sanakirja, *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* (SKES:n) ja *Suomen sanojen alkuperän* (SSA:n) seuraaja. Samalla kyseessä on ensimmäinen laaja populaari esitys suomen sanaston alkuperästä. Teos on paljon laajempi ja käyttökelpoisempi kuin Häkkisen aikaisemmin toimittama *Etymologinen sanakirja* (1987), mutta toisaalta tavoitteiltaan SSA:ää ja SKES:aa vaatimattomampi yksinmiteinen teos.

Nykysuomen etymologinen sanakirja (tästä eteenpäin NSES) on myös ensimmäinen suomalainen yhden henkilön kirjoittama kattava etymologinen sanakirja. Vaikka Euroopassa etymologiset sanakirjat ovat yleisesti yhden tai muutaman kirjoittajan työtä, on uralistiikassa syystä tai toisesta muodostunut traditioksi, että etymologiset sanakirjat tehdään toimituskunnissa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole taannut työn laatua. Siksi on huomattavaa, että yksittäinen tutkija on ottanut tehtäväkseen kokonaisen suomen etymologisen sanakirjan

laatimisen. Se muistuttaa, ettei tällainen tehtävä vaadi niinkään täydellistä etymologisten kirjallisuusviitteiden tietokantaa kuin olennaisten äännesuhteiden, tutkimuskirjallisuuden, kielten ja etymologian metodien tunteesta.

Kirjan kahtalaiset tavoitteet muodostavat sen arvioijalle ongelman.¹ Arvioinnin lopputulos riippuu nimittäin siitä, tarkasteleeko NSES:aa populaarina tietoteoksena vai tutkimuksena. Edellisessä tapauksessa arvioinnin tulos on voittopuolisesti myönteinen, jälkimmäisessä tapauksessa on syytä kriittisempiin kommentteihin. Kriitikki, jota NSES:aa kohtaan voidaan esittää, koskee kuitenkin pikemminkin suomalaista ja uralilaista sanakirjaperinnettä yleisesti kuin NSES:aa erityisesti. Häkkisen kirja liittyy samaan tutkimustraditioon kuin *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (UEW) ja kotoinen SSA, ja se jakaa monet näiden heikkouksista.

Toinen kysymys on, tarvitaanko etymologian popularisointiin lainkaan erillisiä yleistajuisia etymologisia sanakirjoja. Indo-europeistiiikassa tieteelliset etymologiset sanakirjat on yleensä kirjoitettu siten, että lingvistiikkaan perehtymätönkin lukeneisto kykenee niitä käyttämään. Voi vain ihmetellä, miksi uralistiikassa on tähän asti kirjoitettu vastaavia teoksia ainoastaan läpikunkematonta ammattislangia ja lyhenteitä käyttäen.

TOIMITUSPERIAATTEET JA MATERIAALIN VALINTA

Kirjan ulkoasu on koreilematon ja tyylikäs. Etu- ja takakansilehtien takana on kartta suomalais-ugrilaisten kielten puhuma-

alueesta, joka on koko kirjan ainoa kuvitus. Enemminkin olisi voinut olla: teokseen olisi voinut liittää erilaisia sukupuita tai -pensaita, karttoja suku- ja kontaktikielten alueista eri aikatasoissa ja taulukoita äännevastaavuuksista. Niiden uskoisi palvelevan nimenomaan populaaristamisen tavoitetta.

Kovin vankkaa tekoa ei kirja näytä olevan. Pudotin teoksen lattialle kerran: sen muoto muuttui heti hatarammaksi. Parin kuukauden käytön jälkeen selkämys alkoi revetä. Sanakirja on teos, joka otetaan hyllystä esiin tuhansia kertoja vuosikymmenten aikana. Siksi sen sidontaan tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Teoksen sana-aineisto on valittu olennaisesti eri tavoin kuin SSA:n ja SKES:n. Lähtökohtana ovat olleet yleiskielen johtamattomat perussanat, joita on 6 000. Harvinaisimpia perussanoja ei ole kelpuutettu, mutta mukaan on otettu yleisiä johdoksia, yhdyssanoja, uudissanoja, nuoria lainoja ja kansainvälisiä sanoja. Aineisto on pienempi kuin kahdessa aikaisemmassa etymologisessa sanakirjassa, mutta teos on pysynyt järkevän kokoisena ja siedettävän hintaisena.

Teoksessa on myös hakemisto. Siitä löytää sana-artikkeleissa käsitellyt johdokset, jotka eivät esiinny omina hakusanoinaan. Maallikkolukijoita ajatellen olisin pitänyt parempana, että hakemiston sijasta olisi käytetty viittaavia hakusanoja (*himo* → *himoita*). Johdoksen ja kantasanan liittyminen toisiinsa ei nimittäin aina ole asiaan perehtymättömälle ilmeistä. Toisena vaihtoehtona olisi voinut harkita kaikkien samassa artikkelissa käsiteltävien sanojen painamista hakusanoiksi, johdosten vaikkapa pienemmällä kirjjasimella.

¹ Olen jo aikaisemmin kirjoittanut *Nykysuomen etymologisesta sanakirjasta* lyhyen populaarin arvostelun (Saarikivi 2005a). Tässä kirjoituksessa perustelen tarkemmin jo kyseisessä kirjoituksessa ilmaisevani näkemyksiä.

Teoksesta jää kaipaamaan myös kunnollista sisäistä viittausjärjestelmää. Kun esimerkiksi sanojen *aro* (s. 65) ja *ura* (s. 1408) yhteydessä esitetään samat obinugrialaisten kielten vastineet (jotka todellisuudessa kuulunevat vain jälkimmäisen yhteyteen), olisi kai paikallaan viittaus haku-sanasta toiseen.

Tavallisen sanaston ja sivistyssanaston erottelemisesta luopuminen on aikaisempiin etymologisiin sanakirjoihin verrattuna järjevä uudistus. Monet nuoret lainat, joita turhaan etsii SSA:stä (*konflikti, metodi, oppositio, parodia*), kuuluvat yleiskieleen, eikä niiden paikka todellakaan ole erikoissanakirjoissa. Oikein on sekin, että etymologisessa sanakirjassa selitetään kirjakielen vakiintumattomia, mutta yleisiä uudissanvoja (*kännykkä, sinkku, sipsi*).

Sanaston valinnassa on kuitenkin eräitä omituisuuksia. Teoksesta puuttuvat muiden muassa sellaiset yleiskielen sanat kuin *ennustaa, etoa, haihatella, haltija, hapsi, herpaantua, hilpeä, helmikuu, huhtikuu* (kun *maaliskuu* kuitenkin on!), *jähmeä, kerna(a)s(ti), kersa, kinttu, kummitus, möykky, naseva, nikama, niuho(ttaa), nuiva, rehevä, rehkii, räme, ränsistyä, selkaus, siepata, sietää, sievä, siili (!), siima, siipi (!), vala ja väsyä (!)*. Puutteita on enemmänkin. Monien yleisten sanojen jääminen pois tuntuu oudolta, kun teoksessa kuitenkin on runsaasti harvinaisia murre- tai vanhan kirjakielen sanoja, kuten *hamina, hantlankari, holma, iiliskotti* (vrt. *siili* yllä), *jalopeura, koirankuonolainen, kretliini, napakaira, nirkko, pankko, ravakka, remeli, repsikka, russakka, räyskä, räätikkä, vimpa, vintilä, vohla ja väive*.

Nuorten lainasanojen valikoima tuntuu vielä sattumanvaraisemmalta. NSES:sta löytyy *artisokka*, mutta ei *arbuusia* ja *avokadoa*. Miksi mukana ovat *arrakki, basiliski* ja *bokseri* mutta eivät *baskeri, bikinit* ja *broileri*? Miksi *fajanssi* ja *fasadi* on otettu

mukaan, mutta sanomalehdessä joka päivä esiintyvät *finanssit* ja *formulat* jätetty pois? Samaa epä johdonmukaisuutta on myös muutamien teokseen otettujen erisnimien valinnassa. Mukana ovat *Häme, Lappi* ja *Ruotsi*, mutta ei *Ahvenanmaata, Karjalaa* tai *Norjaa*.

Kun tavoitteena on ollut yleiskielen sanojen alkuperän kuvaus, olisi ollut paikallaan kasvattaa juuri nuorten lainojen osuutta. Nyt sanakirjassa ei periaatteessa erotella »omaperäistä» ja »vierasta» sanastoa, mikä on järjevä ratkaisu. Samalla on kuitenkin jätetty käsittelemättä suuri osa tavallisista »vierassanoista». Hyvää periaatetta ei siis ole viety loppuun asti.

ESIPUHEEN EPÄSELVYYKSIÄ

Teoksen avaa lyhyt esipuhe, jossa tehdään selkoa kirjan koostamisperiaatteista ja suomen sanaston alkuperästä. Lukijalle esitellään etymologisen tutkimuksen perusteita, suomen kantakielten kronologiaa ja sanastokerrostumia sekä sanastonhuollon historiaa. Tähän yhteyteen olisi mielestäni kuulunut myös niiden kielten ja kieliryhmien lyhyt esittely, joihin sana-artikkeleissa viitataan. Nenetsi, alaksa tai indoiranilaiset kielet eivät ole maallikolle noin vain aukeavia termejä, mutta niitä ei nyt selitetä teoksessa mitenkään. Tällaisia sanoja varten populaarissa sanakirjassa voisi olla myös termihakemisto.

Esipuheessa kiusaavat myös epäselvästi esitetyt ja omituiset väitteet. Häkkisen mukaan sanojen ikää arvioitaessa keskeinen kriteeri on levikki. Äänne- ja muotorakenteita koskevia kriteerejä taas tarvitaan, kun ratkaistaan, mitkä sanat ovat yhteistä alkuperää (s. 7). Näihin väitteisiin liittyvät myös toteamukset, joiden mukaan sanojen *farao, granaatti* ja *strutsi* esiintyminen vanhassa kirjakielessä osoittaa sanojen iän sitovan päättämisen olevan mahdotonta

äänneasun perusteella (s. 9) ja että sanojen *kinkku*, *penkki* tai *sielu* vierasperäisyyttä ei voi havaita niiden ulkoasusta (s. 15).

Uralilaisen äännehistorian kannalta kaikki nämä sanat ovat kuitenkin juuri äännerakenteensa perusteella nuoria: sanan-alkuisia konsonanttityhtymiä, soinnillisia klusiileja tai *f*-äännettä, sanansisäisiä kolmen konsonantin yhtymiä tai toisen tavun *u*-vokaalia ei ole tunnettu varhaisemmissa kielenvaiheissa. Jos sanoissa ei ole johdinaineksia, sanan nuoresta iästä seuraa loogisesti oletus laina-alkuperästä. Äännerakenne on siis avain sanojen iän ja alkuperän selvittämiseen. Häkkinen esittää vastaavia argumentteja yksittäisissä sana-artikkeleissa ja myös esipuheessa itsekin (esim. »linalähdettä ja lainautumisen todellista ikää arvioitaessa kaikkein tärkeimmän kriteerin tarjoaa äänneasu», s. 8), mutta silti ainakin maallikkolukijalle voi nyt jäädä vaikeutella, että vanhat sanat voivat olla melkeinpä minkä näköisiä hyvänsä.

Myös levikkikriteeri on ongelmallinen. Sanavartaloilla on nimittäin aina rajoittomasti rinnastusmahdollisuuksia niin sukukielissä kuin kontaktikielissä, ja juuri etymologinen tutkimus ratkaisee sen, mitkä näistä kuuluvat sanan levikkiin. Yleensä jää myös jokin harmaa alue, jolla etymologiset rinnastukset ovat mahdollisia, mutta jäävät epävarmoiksi. Miten esimerkiksi tulisi suhtautua siihen, että suomen *pudota*-verbillä on säännöllinen äänteellinen vastine marisassa, mutta tämä merkitsee 'rikkoutumista'² Kuuluvatko tällaiset tapaukset sanan levikkiin, sen ratkaisee vain tutkimus. Levikki ei siis ole etymologisen tutkimuksen metodi vaan sen tulos: etymologi päättää, mitkä rinnastukset ovat uskottavia ja määrittelee näin sanan levikin.

SANA-ARTIKKELIT

Sana-artikkeleiden rakenne vaihtelee hieman. Yleensä joka sanasta on ilmoitettu ensiesiintymä kirjakielessä (enimmäkseen Jussilan (1998) mukaan), esitetty sukukielten vastineita, jos sellaisia on olemassa, ja selitetty esseemäisesti eri etymologiointiyhtymiä. Jos sanalla on etäsukukielisiä vastineita, on sanasta annettu kantaauralin rekonstruktio UEW:n mukaan. Jos sanalla on vastineita etäsukukielissä, siitä on annettu lainanantajakielen mukainen asu sekä muutamia esimerkkejä nykykielten sanoista, jotka lainanantajakielen perillisissä kuuluvat samaan yhteyteen. Vierassanoista kerrotaan hieman niiden kulttuurihistoriaa, lyhyesti mutta kiinnostavasti. Kirjoittajan tyyli on hyvää asiaproosaa, ja välillä vilahtaa jopa hieman miellyttävää kuivaa huumoria (esim. *polkea*, s. 941).

Sana-artikkelien lopussa on kirjallisuusviitteitä. Kun viitteitä ei ole itse tekstissä, on vaikeaa arvioida, kuinka riippuvainen artikkeli on aikaisemmasta tutkimuksesta, jollei tunne viitteissä esiintyvää kirjallisuutta. Mielestäni olisikin ollut korrektaa selkeästi esittää, mihin lähteisiin sanakirjassa esitetty etymologinen versio perustuu. Näin on tehty teoksessa *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen* (LÄGLOS), jonka artikkelit ovat samanlaisia pienoisesiteitä kuin NSES:n. Tämä mahdollistaa myös sen, että sanakirjan laatija voi selvästi ilmoittaa omat panoksensa tutkimukseen.

Sana-artikkelit on kirjoitettu lyhenteitä ja erikoismerkkejä välttäen. Etymologiseen kirjallisuuteen tottumaton lukeekin niitä varmasti mieluummin kuin SKES:n ja SSA:n lyhenne- ja tarkemerta. Tervetullut

² Olen lyhyesti perustellut tätä rinnastusta Joškar-Olan fennougristikonferenssissa (Saarikivi 2005b).

uudistus on pohjoissaamen kirjakielen käyttäminen SSA:ssä käytetyn Nielsenin ortografian sijasta.

Tarkkeiden käytön minimointi aiheuttaa silti myös ongelmia. Teoksessa käytetty karkea tarkekirjoitus eroaa nyt muusta etymologisesta kirjallisuudesta. Mihinkään traditioon ei perustune esimerkiksi viron *õ:n* käyttö monien eri kielten äännearvoltaan erilaisten redusoituneiden vokaalien merkinä. Lisäksi samat merkit vastaavat joskus eri kielissä eri äänneitä. Esimerkiksi komia kirjoitettaessa *y* vastaa FU-transkription *ȷ:tä*. Tekijän esipuheessaan asettama tavoite saada »erikoismerkkeihin perehymättömän lukijan ääntämään sanan suurin piirtein oikealla tavalla» (s. 12) ei siis toteudu kovin hyvin.

SUKUKIELTEN VÄLISET RINNASTUKSET

Sukukielten materiaalin esittämisestä voidaan esittää joukko kriittisiä huomautuksia. Ensinnäkin sukukielten nimien suhteen olisin tarkkana. Pohjoissaamen sijasta puhutaan nyt »saamen kielestä» ja niittymarin sijasta »marin kielestä». Saamelaiskielten väliset erot ovat kuitenkin suuremmat kuin mordvalaiskielten *ersän* ja *mokšan*, joihin säännöllisesti viitataan eri kielinä. Myös vuori- ja niittymarin ero on vähintään tätä luokkaa.

Toisekseen teoksessa ei ole systemaattisesti esitetty sanojen kaikkia vastineita sukukielissä. Tämä ratkaisu heikentää selvästi teoksen käyttömahdollisuuksia etymologisessa tutkimuksessa. Populaarisuudellakaan sitä tuskin voi perustella, sillä parin sukukielten sanan lisääminen joihinkin artikkeleihin ei olisi tehnyt teosta hankalalukuisemmaksi. Jos vastineiden määrä olisi kasvanut suureksi, ne olisi voinut erottaa vaikka omaksi kappaleekseen, jonka voi haluttaessa ohittaa. Näin on tehty

LÄGLOS:ssa, jossa vertailuaines ja etymologia on annettu tiiviisti jokaisen artikkelin alussa, minkä jälkeen seuraa etymologiointiyrityksiä selostava esseemäinen osa. Onneksi NSES:ssäkin sukukieliryhmät ovat sentään yleensä edustettuina ainakin yhdellä esimerkillä.

Eräiden kieliryhmien materiaalin esittämisessä on erityisongelmia. Esimerkiksi obinugrilaisten kielten paralleelit eivät edusta mitään tiettyjä hantin ja mansin murteita. Miksi näin? Obinugrilaissa kielissä on syvät erot murteiden välisessä vokalismissa. Siksi etymologisissa sanakirjoissa on tavallisesti listattu kaikkien päämurteiden muodot. Jos tätä on haluttu välttää, olisi silti tullut valita jokin tietty murre, jota siteeratut asut edustavat.

Samojedikieliä on runnottu vielä enemmän. Vastine on yleensä mainittu vain yhdestä (joskus kahdesta) samojedikielestä, ja sattumanvaraista näyttää olevan se, mikä kieli on valittu. Miksi esimerkiksi sanan *kala* (s. 326) yhteydessä mainitaan ainoana samojedin vastineena nganasanin *kole*, sanan *niellä* yhteydessä (s. 782) enetsin *noddo* ja sanan *silava* yhteydessä (s. 1149–1150) koibaalin *syl?* Erityisesti koibaalin kaltaisen, tulkinnanvaraisista lähteistä tunnetun kuolleeseen kielimuodon käyttö ainoana samojedikielten paralleelina on outo valinta.

Teoksessa ei myöskään viitata eräisiin uusiin tutkimuksiin, joissa on esitetty suomen sanastolle paralleeleja samojedikielistä. Esimerkiksi Aikion (2002) esittämiä vakuuttavia samojedirinnastuksia muiden muassa sanoille *kätkeä*, *lämmin* ja *sota* ei mainita, ei myöskään Abondolon (1996) selitystä, jonka mukaan sanalla *muta* on vastineita samojedikielissä, tai Helimskin (1999) esittämää rinnastusta, jonka mukaan suomen *lähi*-vartalon vastine esiintyy samojedissa.

Sukukielten sanojen oikeinkirjoituksessa löysin myös muutamia virheitä: poh-

joissaamen *noarvve* pro *noarvi* (s.v. *norppa*, s. 795) ja *leaggji* pro *leadji* (s.v. *läjä*, s. 652) ja mordvan *keņš* pro *keņkš* (s.v. *kynnys*, s. 553). *Sitkeä*-sanan yhteydessä mainitun rekonstruktion tulisi puolestaan olla **tiðke*, ei **sitke* (s. 1164).

REKONSTRUKTIOT

Rekonstruktioiden esittäminen on selvä parannus SKES:aan ja SSA:ään verrattuna. UEW:n rekonstruktion valitseminen perusrekonstruktioiksi on kuitenkin ongelmallinen valinta, sillä UEW ei sisällä uralilaisen äännehistorian 1980-luvun uudennoksia: sanansisäistä **x* (tai **γ*)-foneemia ja *j*-foneemia. Molemmat uudennoksista ovat hyvin perusteltuja, sillä edellinen selittää itämerensuomen pitkien vokaalien ja samojeedin vokaalisekvenssien suhteen, jälkimmäinen itämerensuomen *a*:n monimutkaiset vastineet sukukielissä. UEW:n rekonstruktioit ovat siksi esimerkiksi Sammallahten (1988) rekonstruktioita heikommalla pohjalla ja perustuvat vanhentuneeseen tutkimukseen. UEW:n rekonstruktion käyttäminen vaatisikin nykyisessä tutkimustilanteessa perusteluja, vaikka esipuheessa aivan oikein huomautetaan rekonstruktioiden kiistanalaisuudesta (s. 12).

Mielestäni suomen etymologisessa sanakirjassa olisi hyvä esittää myös kantasuomen rekonstruktio. Näin siksi, että itämerensuomen sisällä on usein äänneasun vaihtelua, mikä osoittaa, että lähisukukielten sanat ovat pikemminkin rinnakkaisia johdoksia samasta vartalosta tai paralleelleja lainoja kuin toistensa vastineita. Esimerkiksi vatjan *rangõd* ja viron *rangid* eivät ole suomen *länget*-sanana vastineita (s. 653), eikä viron *najal* ’nojallaan’ (s. 791)

ole suomen *noja*-sanana vastine. Liivin *ma’isklõ* ei ole *maisikuttaa*-sanana vastine (s. 669), vaan rinnakkainen **maisikV*-vartaloon pohjautuva johdos. Jos säännöllisissä tapauksissa esitettäisiin kantasuomen rekonstruktio, tällaiset tapaukset saisivat ansaitsemansa huomion.

Tapa viitata äännteellisesti epäsäännöllisiin, mutta ilmeisesti tavalla tai toisella yhteen kuuluviin sanoihin vastineina on toki traditio uralilaisissa etymologisissa sanakirjoissa. Vastaavaa käytäntöä ei kuitenkaan ole muiden kielten etymologisessa tutkimuksessa. Siitä tulisikin nähdäkseni luopua ja varata sana vastine äännerakenteeltaan säännönmukaisten tai korkeintaan selitettävissä olevalla tavalla epäsäännöllisten sanojen kuvaamiseen.³ NSES:n hyväksi voi silti todeta, että tällaisia ongelmia on teoksessa vähemmän kuin SSA:ssä. Monet sanat on selitetty siten, että lähisukukielten rinnakkaisista johdoista on huomautettu (*kajastaa*, s. 324, *läkähtyä*, s. 652, *ohut*, s. 818–819). Miksi hyvästä periaatteesta on kuitenkin lipsuttu monessa kohtaa?

Etymologisessa sanakirjassa tulisi mielestäni kertoa sanan äännerakenteen pohjalta tehtävissä olevista sanan ikää ja alkuperää koskevista päätelmistä silloinkin, kun sanan alkuperä on tuntematon. Esimerkiksi *hopea* (s. 208–209) on alkuperältään tuntematon sana. Se palautuu asuun **hopeta* (tai **hopeða*) ja on alkuaan tarkoittanut ’pehmeää’. NSES mainitsee vanhasta merkityksestä, mutta ei siitä, että äänneasun kannalta kyseessä on vanha johdos tai johdostyyppiin omaksuttu laina. Sanalla *ilves* taas on vastine saamassa, mutta sen etäisempi alkuperä on hämärän peitossa (s. 255). Silti sanan äännerakenne (loppu-*s*) viittaa lainalähtöisyyteen. Samantyyppisiä

³ Tähän tapaan käytetään esimerkiksi saksan termiä *Gleichsetzung*, jota joskus tapaa myös englanninkielisessä etymologisessa kirjallisuudessa.

tapauksia ovat myös *lurjus*, *uljas* ja *uros*. Nyt tämäntyyppistä tietoa on paikoin tarjolla (vrt. esim. *navakka*, s. 726, *nopea*, s. 794), mutta ei systemaattisesti. Hyvä olisi kirjata sekin, jos sanassa on jokin sellainen äänteellinen epäodotuksenmukaisuus kuin pitkä vokaali sanoissa *käärme*, *vaaksa* ja *ääni*.

Etäsukukielten vastineiden kohdalla on samantyyppisiä ongelmia. Eräät vastineina mainituista sanoista eivät ole vastineita sellaisinaan, vaan vastineeseen pohjautuvia johdoksia. Etymologisessa sanakirjassa tulisi mielestäni osoittaa, mikä sanoissa on vastineosaa, mikä johdinta tai kieliopillista tunnusta. Sama puute tosin esiintyy myös SSA:ssä ja SKES:ssa.

SÄÄNNÖLLISET JA EPÄSÄÄNNÖLLISET VASTINEET

Sukukielten vastineiden esittämisessä NSES seuraa pääasiassa SSA:ää. Vaikuttaa siltä, että teosta varten ei ole etsitty uusia etäsukukielten vastineita ja että edes SSA:ssä esitettyjä ei ole käyty kriittisesti läpi. Tämä on ongelmallista, sillä SSA:ssä on paljon epäilyttäviä rinnastuksia.

Ilman kommenttia mainittuja rinnastuksia, jotka eivät mahdu säännöllisten äännesuhteiden piiriin, ovat muiden muassa seuraavat: *alkaa* ~ saN *álgit*, *ampua* ~ saN *ábbut*, *akka* ~ saN *áhku*, *taaja* ~ saN *dávji* (pohjoissaamen *á* pro *uo* suomen *a*:n vastineena), su *norppa* ~ saN *noarvi* (keskikonsonantisto epäsäännöllinen), su *vanha* ~ komi *važ*, su *tappaa* ~ komi *tapõtny* (komin *a* pro *o* tai *u* suomen *a*:n vastineena), su *kaarne* ~ saN *gáranas* (suomessa pitkä vokaali, pohjoissaamassa *á* pro *uo*) ~ mDE *krentš* (sekä vokaali että konsonantisto epä-

säännölliset), *joutsen* ~ saN *njukča* (epäodotuksenmukainen *ń* pro *j*) ~ mDE *l'okšij* (*l'* pro *j*) ~ ma *jüktšö* (epäodotuksenmukainen *ü*), *suppea* ~ ud *šupeg* ja ko *šopjđ* (*u* ja *o* pro *j* suomen *u*:n permiläisenä vastineena), *lampi* ~ nenetsi *lympad* (suomen *l*:n vastine nenetsissä olisi *j*), *majava* ~ mDE *mjav* (mDE *i* pro odotuksenmukainen *a* — myös tässä yhteydessä mainitussa saamen vastineessa *mádjit* epäodotuksenmukainen vokaali *á* pro *uo*) *nuolla* ~ saN *njoallut* (sa *oa* pro odotuksenmukainen *uo*). Esimerkkejä olisi enemmänkin.

Ei tietenkään ole mahdotonta, että osa epäsäännöllisistä rinnastuksista on todellisuudessa aitoja vastineita, joissa on harvinaisia äännekehityksiä tai retentioita.⁴ Silti etymologisessa sanakirjassa tulisi huomauttaa rinnastuksen epäsäännöllisyydestä. Ilmeisesti kaikissa tapauksissa epäilyttävät rinnastukset ovat samoja, jotka löytyvät myös SSA:stä. Tämä ei anna hyvää kuvaa tekijän halusta tai kyvystä arvioida aikaisempaa tutkimusta.

Kun teoksessa muuten on melko paljon rinnastuksia, joita ei voi pitää säännöllisinä, vaikka ne sellaisinaan esitetään, kiinnittää huomiota, että monet tutkimuskirjallisuudessa esitetyt rinnastukset kuitenkin hylätään luonnehtimalla niitä yleisesti »epäsäännöllisiksi», »epäilyttäviksi» tai »äännteellisiä vaikeuksia» sisältäviksi. Huomautukset ovat varmaan paikallaan, mutta mielestäni olisi aina hyvä esittää selvästi, mikä epäsäännöllisyys on kyseessä. Viittaaminen yleisiin äännteellisiin ongelmiin on konventio, jota myös SSA:ssä ja UEW:ssa on noudatettu, mutta kun säännöllisiksi mainituissa rinnastuksissa kaikissa kolmessa sanakirjassa on sellaisia, jotka todellisuudessa

⁴ Perinteisen käsityksen mukaan esimerkiksi saamassa muutamissa vanhan 1. tavun *a*:n sisältäneissä sanoissa ei vokaali labiaalistunut 2. tavun etuvokaalin edellä (Korhonen 1981: 90–91).

vaikuttavat epäsäännöllisiltä, käytäntö on vain vieraannuttava. Jos vastineet ovat selitettävällä tavalla epäsäännölliset, voisi asiaa valaista huomauttamalla sporadisesta muutoksesta tai retentiosta. Jos taas »vastineet» ovat selittämättömällä tavalla epäsäännöllisiä, voi kysyä, miksi ollenkaan puhua vastineista.

Monissa tapauksissa Häkkinen toki huomauttaa epäsäännöllisestä äännesuhteesta jossakin rinnastuksessa. Tätä ei kuitenkaan kehitetä oivallukseksi sanan paraleelisesta lainautumisesta sukukieliin tai mahdollisesta leviämisestä lainana sukukieliryhmästä toiseen. Tällainen selitystapa sopisi kuitenkin hyvin moniin uralilaisen kielten epäsäännöllisiin äännesuhteisiin ja nousisi luontevasti etymologisen tutkimuksen traditiosta.⁵

Etymologisen tutkimuksen edistämiseen sukukielten vastineita etsimällä liittyy nähdäkseni vielä eräs seikka. Näyttää ilmeiseltä, että läheskään kaikkia sukukielistä löytyviä suomen sanojen paralleelleja ei ole esitetty tutkimuskirjallisuudessa siitä huolimatta, että suomen etymologisia sanakirjoja on jo useita.⁶ Tähän on mahdollisesti syynä se, että erityisesti SSA ja NSES on toimitettu aikaisempaan etymologiseen tutkimukseen nojautuen ilman systemaattista uusien rinnastusten etsintää. Vaikka NSES on ennen kaikkea populaari tietoteos, olisi sekin voinut osaltaan täydentää suomen sanojen vastineiden etsintää sukukielistä. Nyt tätä vaivaa ei ole nähty, vaan vastineiden osalta on melkein kaikessa viitattu aikaisempaan tutkimukseen ja erityisesti edelliseen etymologiseen sanakirjaan.

Myös lainaetymologioiden suhteen teos luottaa lujasti aikaisempaan tutkimukseen. Lainaetymologioiden osalta tutkimustilanne on kuitenkin onneksi kehittyneet nopeasti parempaan päin. Lisäksi teokseen on hyväksytty aikaisemmin esitettyjä, mutta edellisestä etymologisesta sanakirjasta puuttuvia lainaselityksiä. SSA:stä puuttuvia lainaselityksiä, jotka osuvat ilmeisesti oikeaan, esitetään esimerkiksi sanoille (sulkeissa etymologian ensimmäinen esittäjä) *ahkera* (< nr. murt., Nikkilä), *ahne* (< germ., Koivulehto), *apu* (< arj., Koivulehto), *haastaa* (< baltt., Liukkonen), *häät* (< alasaks., Koivulehto), *kangas(maa)* (< germ., Koivulehto), *lika* (< germ., Hofstra), *löytää* (< germ., Schalin), *rehti* (< alasaks., Nikkilä), *toivoa* (< kanta-arj., Koivulehto) ja *touko* (< esi-arj., Koivulehto). Lainaetymologioiden suhteen teos eroaakin SSA:stä enemmän kuin sukukielten vastineiden osalta — ja edukseen. Uusia lainaetymologioitakaan ei NSES:ssa silti juuri esitetä. Ilmeisesti niitä ei ole etsittykään vaan on tukeuduttu lähes yksinomaan toisten tutkimuksiin.

Lisäksi eräät hyvätkin lainaselitykset on jätetty mainitsematta. Niinpä teoksesta puuttuu esimerkiksi Koivulehdon (1999: 229) etymologia, jonka mukaan suomen *paras* on arjalaislaina. Kallion (2000) uskottavaa selitystä, jonka mukaan suomen *mato* ja pohjoissaamen *muohcu* 'koi' ovat toistensa vastineita (< *mačō) ja kantagermaanin *maþōn (> engl. *moth*) lainaa kantasuomesta, ei ole huomioitu, vaikka se

⁵ Olen taannoin ehdottanut, että monet SKES:ssa ja SSA:ssä epävarmoina mainitut ja NSES:ssakin siteeratut itämerensuomalais-permiläisten sanojen epäsäännölliset rinnastukset selittyvät pikemminkin lainoina itämerensuomesta ja sen edeltäjistä permiin (Saarikivi 2005c).

⁶ Olen hiljattain esittänyt kuusi uutta itämerensuomalais-permiläistä (ks. ed. viite) ja kymmenen uutta itämerensuomalais-marilaista sanarinnastusta (Saarikivi 2005b), joissa on kaikki vanhan sanaston tunnusmerkit.

selittää hyvin kahden NSES:ssa siteeratun etymologian välisen ristiriidan. Tämän-tyyppiset puutteet eivät kuitenkaan onneksi ole kovin yleisiä. Useimmiten uusiinkin lainaselityksiin on viitattu ainakin vaihtoehtoisena selityksenä.

Itämerensuomesta lähikieliin lainattuja sanoja on teoksessa mainittu huomattavan vähän. NSES:ssa ei mitenkään viitata viime vuosina vilkastuneeseen venäjän suomalais-ugrilaisien lainasanojen tutkimukseen (esim. Anikin 2000; Myznikov 2003; MSFUSZ), eikä edes monia venäjän yleiskieleen lainattuja sanoja ole mainittu. Samoin on jätetty pois useimmat SSA:ssä ja SKES:ssa esitellyt lainat itämerensuomesta saameen ja latviaan. Tämä voi toki olla populaaristamisen ja lyhentämisen nimissä oikeutettua. Lukija kysyy ainoastaan, miksi toisten sanojen kohdalla kuitenkin mainitaan lainautumisesta.

VAIHTOEHTOISTEN ETYMOLOGIOIDEN ARVIOINTI

Monista NSES:n selityksistä jää tarpeettoman varauksellinen vaikutelma. Mitä esimerkiksi tarkoittaa useiden sanojen yhteydessä käytetty muotoilu »sana on selitetty (tai: »sanaa on arveltu») germaaniseksi / balttilaiseksi / vanhaksi indoeurooppalaiseksi lainasanaksi»? Tarkoittaako tämä, että sana tosiaan on kirjoittajan mielestä germaaninen / balttilainen jne. lainasana, vai jätetäänkö vastuu lukijalle? Tällainen päättämättömyys on ominaista myös SSA:lle, jonka artikkeleissa usein vain todetaan, minkälaisia etymologisia ehdotuksia on esitetty, ja jätetään ilmaisematta toimituskunnan oma kanta asiaan.

Etymologisen sanakirjan kirjoittajan tulisi kai muodostaa käsitys siitä, mikä kun-kin sanan alkuperä hänen mielestään on. Epävarmoissa tapauksissa voi punnita argumentteja puolesta ja vastaan ja jättää asian reilusti auki, esimerkiksi kirjoittamalla, että »etymologointiyrityksistä huolimatta sanan alkuperä on tuntematon» tai »kaikissa esitetyissä selityksissä on puutteita». Mielestäni tekijän vastuuseen kuuluu kuitenkin ilmoittaa mielipiteensä.

Esimerkiksi sanasta *made* todetaan, että sen alkuperä on epäselvä, mutta »useissa yhteyksissä» sanaa on »arveltu johdokseksi sanasta *mataa*» (s. 663). Selitys on samoilla linjoilla SSA:n (II: 136) kanssa, jonka mukaan kyseessä on »mahd. johdos verbistä *mataa*». En näe selityksessä ongelmaa: *made* on pohjaa pitkin mateleva kala, ja johtosuhde on odotuksenmukainen.⁷ Epäselväksi jää, mitä vikaa esitetyssä »arvelussa» NSES:n kirjoittajan mielestä on.

Toinen esimerkki: suomen *soida*-verbillä on vastineita saamessa, marissa ja ugrilaiskielissä. Marissa ja ugrilaiskielissä merkitykset ovat hieman itämerensuomesta poikkeavia ('ääni; hälinä' ym.), ja tästä syystä edellisissä etymologisissa sanakirjoissa rinnastus on merkitty epävarmaksi. Merkityserot ovat kuitenkin pienempiä kuin monissa säännöllisissä tapauksissa, ja kun etymologia on äänteellisesti enimmäkseen odotuksenmukainen (hantissa selitetävissä oleva vokaalin etistyminen, unkarissa sibilantin soinnillistuminen), ei perusteita rinnastuksen epäilyyn näyttäisi olevan. Silti NSES kirjoittaa: »rinnastukset merkityserojen takia epävarmoja» (s. 1173). Mutta kuinka erilaisia merkityksiä 'ääni' ja 'soida' todella ovat?

⁷ Vaihtoehtoisesti *made* voi olla myös takaperoisjohdos verbistä *madella*.

ONOMATOPOIEETTISET JA DESKRIPTIIVISET SANAT

Hankalimman pähkinän etymologisen sanakirjan kirjoittajalle muodostaa sanasto, joka ei ole vanhaa omaperäistä sanastoa mutta jolta puuttuvat myös lainaetymologiat. Edellisessä etymologisessa sanakirjassa varsin suurta osaa tällaisesta sanastosta kuvataan »onomatopoeieettiseksi», »deskriptiiviseksi», »deskriptiivis-onomatopoeieettiseksi» ja »onomatopoeieettis-deskriptiiviseksi» (ks. tarkemmin Mikone 2002: 33). Sekava terminologia viittaa siihen, että kyseessä on eräänlainen etymologoiden vilttiketju.

Onomatopoeieettisuus ja deskriptiivisyys ovat selvästi eri asioita, joista vain edellinen voinee olla osa sanan alkuperän selitystä. Onomatopoeieettinen eli ääntä jäljittelevä sana matkii luonnossa esiintyviä ääniä liittymällä kielessä oleviin äänteellisiin konventioihin. Monien etymologisten sanakirjojen (mm. SSA:n) puute onkin, että niissä sanoja selitetään onomatopoeieettisiksi kommentoimatta, mihin konventioon onomatopoeieettisuus perustuu. Esimerkiksi sanat *kilistä* ja *kolista*, jotka niin SSA:ssä kuin NSES:ssäkin on selitetty onomatopoeieettisiksi, perustuvat konventioon, jossa klusiiilin ja lateraalin yhtymä yhdessä vaihtelevan vokaalin kanssa jäljittelee ääntä.

Deskriptiivisyys puolestaan on termi, jota on käytetty monin eri tavoin (ks. Mikone 2002: 20–36). Deskriptiivisanoina on pidetty muun muassa sanastoa, joka on merkitykseltään jotenkin tunnusmerkkistä verrattuna vastaavaan neutraaliin sanaan (*läski* vs. *lihava*). Joskus taas deskriptiivisanoiksi on katsottu sanat, joissa on jokin äänneasuun liittyvä, kuvaavaksi koettu konventio (*ö*-äänteen käyttö sanoissa *körötellä*, *pörrö*, *törröttää*). Merkitykseltään tunnusmerkkisten ja äännekonventioita sisältävien sanojen kehitys on usein epäsäännö-

listä: deskriptiivisanoista voi olla monia variantteja, niihin voi liittyä erilaisia suffikseja ja ne voivat jopa asteittain menettää identiteettinsä ja kehittyä kokonaan toiseksi sanaksi (tällaisia »suksiretkiä» on selostanut Terho Itkonen, ks. Itkonen 1993). Näille deskriptiivisanan ominaisuuksille on kuitenkin yhteistä, että ne eivät liity sanan alkuperään. Deskriptiivisyys näyttää kyllä olevan ominaista nimenomaan lainasanoille, jotka tulevat kielessä olevan perussanan rinnalle (Koivulehto 2001), mutta ei vain niille. Deskriptiivisyydellä voi joskus selittää sanan äännerakenteen ja merkityksen muutosta — alkuperää sen sijaan ei. Onkin mielestäni kyseenalaista, tuleeko deskriptiivisyyteen lainkaan viitata sanojen synnyn selityksenä (vrt. myös Aikio 2001, jossa esitetään samanlainen kanta).

NSES:lle tulee antaa kiitosta siitä, että se on näiltä osin tuonut järjestystä suomen sanojen alkuperän selittämiseen. Onomatopoeieettinen ja deskriptiivinen sanasto on selvästi erotettu toisistaan. Edistysaskel on termi »äänteellisesti motivoitu» »onomatopoeieettis-deskriptiivisen», »deskriptiivis-onomatopoeieettisen» ja muiden sijaan. Muutenkin sanoja selitetään äänteellisesti motivoituiksi tiukemmin kriteerein kuin SSA:ssä. Esimerkiksi *tonkia* on SSA:n mukaan »deskr. sanue» (III: 309), NSES:n mukaan sanan »alkuperästä ei ole varsinaista selitystä», vaan sitä on »ainoastaan arveltu deskriptiiviseksi» (s. 1328). SSA:n mukaan *rötkkiä* on »onomat.» (III: 133), NSES:n mukaan »interjektioomaiseen vartaloon *röh* tai *kröh* perustuva verbi». SSA:n mukaan *riehua* on »deskr. sana» (III: 71), NSES:n mukaan sitä on »arveltu omaperäiseksi deskriptiivisanaksi», mutta se »saataisi kuitenkin kuulua yhteen venäläisperäisen *riesa*-sanan kanssa, varsinkin jos ajatellaan, että alkuperäistä vartaloa edustaa *riehakas-*, *riehakka*-tyyppisissä sanoissa esiintyvä *rieha-*» (s. 1044). Tällaisissa tapauk-

sissa edistys sanakirjasta toiseen on selvästi havaittavissa.

NSES:aakin lukiessa joutuu silti kysymään itseltään, kuinka todennäköistä on, että esimerkiksi *hehkua*, *heilua*, *nukkua* ja *nykiä* kenties ovat »äänteellisesti motivoituja» (s. 181, 800, 806) tai että *löyhkä* on »deskriptiivista alkuperää» (s. 657)? Entä miten tulkita tiedonanto, että sanaa *ryhtyä* on »arveltu yleisesti äänteellisesti motivoituksi sanaksi» (s. 1081–1082)? Nähdäkseni etymologisessa sanakirjassa tulisi äänteelliseen motivaatioon viitattaessa tuoda esiin konventio, johon äänteellinen motivaatio perustuu. Tältä osin tutkimus on kesken, emmekä oikeastaan tiedä, onko suomen kielessä todella olemassa konventio, johon vaikkapa *nukkua* ja *nykiä* voisivat perustua. NSES:kaan ei siis vie deskriptiivisanojen analyysia kovin pitkälle.

Edistysaskelena SSA:ään verrattuna voi pitää kuitenkin sitä, että sanojen alkuperää kuvataan NSES:ssa melko usein »tuntemattomaksi». Tämä lieneekin monissa tapauksissa parempi alkuperän selitys kuin arvelut deskriptiivilähtöisyydestä.

LOPUKSI

Kuten helposti arvostellessa, olen edellä kirjoittanut enemmän kielteisistä kuin myönteisistä asioista. Siksi haluan kootusti korostaa myös NSES:n ansioita.

Suomessa on jo pitkään ollut tarve etymologiselle sanakirjalle, joka avautuu lukijalle ilman lingvististä koulutusta. NSES on kirjoitettu todelliseen tarpeeseen, itsenäisesti ja ilman työryhmiä. Tekijä on tarttunut toimeen virheitä pelkäämättä, projekreja ja apurahoja hakematta. Teokseen on valittu aineisto järkevin perustein pitäen silmällä sitä, mitä sanoja ihmiset todella käyttävät. NSES antaa enimmäkseen luotettavan, jos kohta konservatiivisen kuvan suomen sanojen alkuperästä lukijalle, joka

ei ole etymologiaan perehtynyt. Kun tieto vielä on muotoiltu persoonallisesti ja helppolukuisesti, voi Häkkisen teosta pitää ansiokkaana ja toivoa sille suurta ja innokasta käyttäjäjunktaa.

Sanakirjassa on myös sisällöllisiä ansioita, jotka oikeuttavat sanomaan, että se vie etymologista tutkimusta jossain määrin eteenpäin. Teoksessa on luovuttu sanaston perusteettomasta jaottelusta »oikeaan» suomalaiseseen sanastoon ja sivistyssanastoon. SSA:ssä esitetyistä virheellisistä rinnastuksista lähisukukielten välillä osa on selitetty paraleeleiksi johdoksiksi. Sanoja on selitetty onomatopoeettisiksi ja deskriptiivisiksi edellistä etymologista sanakirjaa tiukemmin perustein ja edellisten sanakirjojen terminologiaa on selkeytetty. Monia aikaisemmista sanakirjoista puuttuneita lainaselityksiä on otettu mukaan.

Silti kyseessä on pikemminkin tietoteos kuin tiedeteos. Häkkisen kirja on ansiokas lähinnä tutkimuksen populaaristuksena, ei tutkimuksena. Teosta varten ei ole tehty uutta etymologista peruskartoitusta. Siihen ei ole etsitty etymologioita muualta kuin tutkimuskirjallisuudesta ja edellisistä sanakirjoista. Itsenäisen tutkimustyön osuus on pieni. Kirjoittajan panos rajoittuu lähinnä aikaisemman tutkimuksen esittelyyn ja arviointiin.

Myös aikaisemman tutkimuksen arviointi on jäänyt puolittiehen. Teos on usein sidoksissa aikaisempien etymologisten sanakirjojen virheisiin. Sitä vaivaavat epäselvät muotoilut, joista on hankala saada selville kirjoittajan kantaa esitettyihin sainselityksiin. Tähän liittyvä heikkous ovat myös yksilöimättömät viittaukset äänteelisiin ja semanttisiin ongelmiin.

Suomen kielen etymologisessa tutkimuksessa NSES on vanhan koulun teos. Se jatkaa UEW:n ja SSA:n traditiota ja tuo tämän perinteen mukaisen tutkimuksen »suuren yleisön» ulottuville. Tämä on hyvä.

▷

Silti toivoisi näkevänsä vielä sellaisenkin suomalaisen etymologisen sanakirjan, joka tuulettaisi koko tutkimusperinnettä. ■

JANNE SAARIKIVI

Sähköposti: janne.saarikivi@ut.ee

LÄHTEET

- ABONDOLO, DANIEL 1996: *Vowel rotation in Uralic: Obugrocentric evidence*. Occasional Papers 31. London: School of Slavonic and East European Studies.
- AIKIO, ANTE 2001: Miten kuvaannollisuus selittää sanoja. – *Tieteessä tapahtuu* 4/2001 s. 61–63.
- 2002: New and old Samoyed etymologies. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57 s. 9–57.
- ANIKIN, A. E. 2000: *Etimologičeskij slovar' russkih dialektov Sibiri. Zaimstvovanija iz ural'skih, altajskih i paleo-aziatskih jazykov*. Toinen, korjattu painos. Moskva.
- HELIMSKI, EUGEN 1999: Ural. *lās »bei, in der Nähe» im Samojedischen (und im Ungarischen?). – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 21/22 s. 77–81.
- HÄKKINEN, KAISA (toim.) 1987: *Etymologinen sanakirja. Nykysuomen sanakirja*. Osa 6. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, TERHO 1993: Karjalais-suomalainen suksiretki. – *Aloja ja aiheita. Valikoima kolmen kymmenluvun tutkimuksia*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 216 s. 255–277. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KALLIO, PETRI 2000: Germanic 'Maggot' and 'Moth'. – Dirk Boutkan & Arend Quak (toim.), *Language contact: Substratum, superstratum, adstratum in Germanic languages* s. 117–122. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 54. Amsterdam.
- KOIVULEHTO, JORMA 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit. Aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 207–236. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 152. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- 2001: Juurihoitoa. – *Tieteessä tapahtuu* 3/2001 s. 58–64.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 879. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÄGLOS = *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen*. Begründet von A. D. Kylstra, fortgeführt von Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä. Amsterdam: Rodopi 1991, 1996.
- MSFUSZ = *Materialy dlja slovarja finno-ugro-samodijskih zaimstvovaniij v gororah Russkogo Severa*. Osa 1 (A–I). Toim. A. K. Matveev. Ekaterinburg 2004.
- MYZNIKOV, SERGEI 2003: *Atlas substratnoj i zaimstvovannoj leksiki russkih goror Severo-Zapada*. Sankt-Peterburg: Nauka.

- SAARIKIVI, JANNE 2005a: Traditiota kansalle. – *Parnasso* 1/2005 s. 76–77.
- 2005b: New Finnic-Mari etymological parallels. Esitelmä Joškar-Olan fennougristikongressissa (FU10) 18.8.2005. Ojenne.
- 2005c: Permiläisten kielten läntisistä uralilaisista lainasanoista. Esitelmä Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa 16.2.2005. Ojenne.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: Historical phonology of the Uralic languages. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history and foreign influences* s. 478–554. Leiden: Brill.
- SKES = Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI (VII: Sanahakemisto, koostaneet Satu

Tanner ja Marita Cronstedt). Tutkimuslaitos Suomen Suvun julkaisuja 3, *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* 12. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1981.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* I–III. Päätoimittaja Erkki Itkonen / Ulla-Maija Kulonen. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992–2000.

UEW = *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. Károly Rédei unter Mitarbeit von Marianne Bakró-Nagy et al. Wiesbaden: Harrassowitz 1986–1988.

TULIVALMEHEKŠI!

KARJALAN KIELEN SANAKIRJAN KUODES OSA ON ILMESTYNYT

Karjalan kielen sanakirja. Kuudes osa, T–Ö. Raija Koponen (päätoimittaja), Marja Torikka (toimitussihteeri) ja Leena Joki (toimittaja). *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* XVI, 6; Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2005. 782 s. ISBN 952-5150-82-8 (nid.), 952-5150-83-6 (sid.).

Helmikuu 2005 piirtyy itämerensuomalaisten kielten tutkimushistoriaan merkittävänä rajapyykkinä. 1870-luvulla alkanut ja aina 1970-luvulle saakka jatkunut karjalan kielen sanaston tallentaminen sai puolivuosittaisen toimitustyön tuloksena päätöksensä *Karjalan kielen sanakirjan* (KKS) kuudennen ja viimeisen osan tullessa painosta. Sanakirjan aineisto on kerätty lyydiläisalueita lukuun ottamatta kaikilta karjalankielisiltä alueilta Venäjällä ja Raja-Karjalassa. Hakusanoja sanakirjan kaikissa osissa on yhteensä 83 000.

Monumentaalista, sanastonkerääjien kentällä käsin tekemiin muistiinpanoihin perustuvaa 550 000 sanalipun kokoelmaa säilytetään Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä.

Karjalan kielen sanakirjaa ja sen — myös jo tuonilmaisiin siirtyneiden — tekijöiden suururakan valmistumista juhli maaliskuussa 2005 melkoinen joukko alan asiantuntijoita, harrastajia ja rahoittajia Suomesta, Karjalasta ja Virosta. Pienen itämerensuomalaisen kielen sanakirjaksi KKS:n valmistuminen herätti epätavallisen